

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора Грицюка Ігоря Васильовича на дисертацію Панасюка Івана Сергійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми, обраної для дисертаційного дослідження полягає в тому, що складність сучасних реформаційних процесів в Україні, зумовлена поєднанням об'єктивних і суб'єктивних чинників соціально-економічного та політичного характеру, спричинила підвищення рівня соціальної напруженості, поширення девіантних форм поведінки та, як наслідок, зростання злочинності у фінансовій сфері. Особливої уваги в цьому контексті потребує небанківський фінансовий сектор, важливим елементом якого є кредитні спілки, покликані забезпечувати доступ населення до фінансових ресурсів і виконувати соціально значущу функцію взаємного кредитування. Водночас кримінальні правопорушення у сфері їх діяльності набувають нових організаційних форм, характеризуються ускладненням структури, підвищенням рівня латентності та динамічністю, що об'єктивно актуалізує потребу у формуванні ефективної системи запобіжного впливу.

За таких умов результативна протидія кримінальним правопорушенням неможлива без системного моніторингу зазначеного суспільно небезпечного явища та глибокого наукового осмислення його детермінант. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження теоретичних і практичних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні з опорою на сучасні досягнення кримінально-правової та кримінологічної доктрини, а також із використанням міждисциплінарного потенціалу суміжних галузей юридичної науки.

Варто підкреслити, що попри наявність окремих наукових праць, у яких проблематика протидії фінансовій злочинності розглядається у ширшому контексті, комплексного монографічного дослідження, присвяченого саме запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в умовах воєнного стану й прийняття нових нормативно-правових актів,

в Україні фактично не здійснювалося. У зв'язку з цим назріла об'єктивна потреба в науковому узагальненні наявних теоретичних напрацювань, аналізі чинного законодавства та правозастосовної практики й розробленні на цій основі концептуальних підходів до створення якісно нового механізму запобігання таким правопорушенням. Реалізація зазначеного завдання передбачає проведення комплексного кримінологічного аналізу з урахуванням специфіки функціонування окремих сегментів фінансового ринку та сучасних викликів фінансовій безпеці держави.

Актуальність дослідження посилюється також тим, що сучасні тенденції розвитку злочинності у сфері діяльності небанківських фінансових установ свідчать про її якісну трансформацію та зростання організованих форм, зокрема у вигляді кредитно-фінансових схем із ознаками корупційних практик. У таких умовах організація системного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок має розглядатися як один із пріоритетних напрямів державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки. Це потребує детального вивчення криміногенної природи відповідних посягань, їх причин та умов, особливостей суб'єктного складу, а також наукового обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення теоретичних і практичних засад запобіжної діяльності.

Отже, здійснення такого дослідження матиме важливе значення не лише для подальшого розвитку кримінологічної доктрини, але й сприятиме вдосконаленню законодавчого забезпечення, формуванню ефективних механізмів протидії фінансовій злочинності, посиленню міжвідомчої взаємодії та правоохоронної співпраці. У цьому контексті тема дисертації є своєчасною, науково обґрунтованою та має вагоме теоретичне і практичне значення.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Вивчення дисертації та наукових публікацій автора дає можливість нам підкреслити логічність структури дослідження, тим самим надало дисертанту можливість визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи та ґрунтовно й повною мірою проаналізувати зазначену тему.

Окрім цього варто зазначити, що це дає змогу враховувати права та інтереси громадян, які вчинили кримінальне правопорушення, а законодавство повинно бути спрямоване саме на виправлення людини, де кара не є самоціллю.

У роботі автором використано сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, які дали змогу висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань теми дисертаційного дослідження.

Дисертант проаналізував значну кількість джерел (226 найменувань) та вивчив роботи інших науковців, що надало можливість вирішити наукову задачу у розробці комплексу заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні.

З позитивного боку слід відмітити, що основою дисертації є вивчення 55 вироків щодо кримінальних правопорушень вчинених у сфері діяльності кредитних спілок за ст. 190, 191, 205-1, 209, 358, 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України, з усіх регіонів України; зведені дані анкетування 367 респондентів (45 слідчих та 85 оперативних працівників Національної поліції; 74 детективів Бюро економічної безпеки, 55 працівників НБУ, 73 членів діючих кредитних спілок, 35 членів Всеукраїнської асоціації кредитних спілок); аналітичні звіти та узагальнення НБУ, Держфінмоніторингу, Державної судової адміністрації, Національної поліції, Офісу Генерального прокурора, а також міжнародних організацій правоохоронного спрямування.

Результати наукового дослідження викладено в трьох наукових публікаціях за темою дослідження, дві тези доповідей і наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Отже, дисертація Панасюка Івана Сергійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні» виконана на високому науковому рівні.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Наукові результати й положення, що винесені на захист, отримано завдяки використанню різноманітних методів, таких як діалектичний, історико-правовий, формально-логічний, компаративістський, системно-структурний, моделювання, контент-

аналізу, соціологічний та статистичний методи, а також ґрунтовної емпіричної бази.

Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано на високому методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Розкрито та обґрунтовано в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у:

- практичній діяльності– при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок;

- освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю D8 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація І. С. Панасюка викладена українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Аналіз змісту роботи свідчить про те, що в результаті проведеного дослідження дисертанту вдалося вирішити поставлені задачі та отримати нові, поглиблені для науки результати. Вивчення дисертаційного дослідження свідчить про самостійність проведеного дослідження, його актуальність і достатній науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення.

У першому розділі проведено періодизацію становлення та розвитку законодавства у сфері діяльності кредитних спілок. Надано поняття кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок як протиправних, суспільно небезпечних винних діянь, що посягають на врегульовані законом суспільні відносини, пов'язані з акумуляцією (консолідацією) заощаджень членів кредитних спілок, їх використанням у процесі взаємного кредитування та надання інших фінансових послуг, і вчиняються у процесі діяльності кредитної спілки як небанківської фінансової установи зі спеціальним правовим статусом, внесеної до відповідного реєстру та такої, що здійснює діяльність на підставі ліцензії регулятора. Проведено їх систематизацію з розподілом за способом вчинення на прості (учинення дій, що передбачені однією кримінально-правовою нормою) та складні (учинення сукупності споріднених і супутніх кримінальних правопорушень проти власності – ст. 190, 191, 192 КК України; у сфері господарської діяльності ст. 205-1, 206-2, 209, 212, 222 КК України; проти авторитету органів державної влади – ст. 358 КК України; у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку – ст. 361–363-1 КК України; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – ст. 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України).

Визначено специфічні прояви протиправного використання кримінальних протиправних технологій у діяльності кредитних спілок: формування стійкого злочинного осередку всередині або навколо кредитної спілки, залучення посадових осіб і пов'язаних осіб до протиправної діяльності, використання закритих каналів комунікації; маскування незаконної фінансово-господарської діяльності шляхом створення пов'язаних або фіктивних суб'єктів, підроблення фінансової та звітної документації, використання іноземних юрисдикцій усупереч встановленим обмеженням; використання кредитних продуктів і внутрішніх фінансових операцій кредитної спілки як інструментів прикриття для легалізації (відмивання) доходів та незаконного виведення активів; перетворення акумульованих коштів членів кредитної спілки у ліквідні ресурси

з порушенням цільового призначення; корупційне забезпечення протиправної діяльності та приховане інформаційно-технічне супроводження з метою уникнення державного нагляду й контролю.

Обґрунтована доцільність та необхідність імплементації у кримінальне законодавство України іноземного досвіду кримінально-правової охорони небанківського фінансового сектору в частині встановлення кримінальної відповідальності за організацію «фінансової кредитної піраміди», а також кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок на засадах «колективної безпеки»..

Другий розділ дослідження присвячено кримінологічній характеристиці. Насамперед, визначено стан, рівень та зміст елементів кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, у сфері діяльності кредитних спілок.

Здійснена класифікація детермінант шляхом групування об'єктивних та суб'єктивних факторів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні, які обумовлюють інтенсивність протиправної діяльності у небанківському фінансовому секторі (макрорівень), що дозволило ідентифікувати причини й умови вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок (цільовий рівень).

Надана кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, з виокремленням соціально-демографічних, статусно-рольових, кримінально-правових, морально-психологічних ознак та належності до організованої групи – «організатор» (формує групу, здійснює підготовку протиправного діяння, контролює рух і розподіл коштів), «виконавець» (безпосередньо здійснює протиправне діяння, пов'язане з фінансовими операціями кредитної спілки), «посередник», «асоційована особа» (надають послуги у фінансово-кредитних операціях – залучення, перерозподіл, виведення коштів; здійснюють непрямий вплив на управлінські рішення та фінансові операції). Також систематизовано учасників, які належать до сфери діяльності кредитних спілок: (1) внутрішні –

керівники кредитної спілки, головний внутрішній аудитор, головний ризик-менеджер, головний комплаєнс-менеджер, керівники та члени комітетів ради та правління кредитної спілки; (2) юридичні особи-члени кредитної спілки – керівник, керівник підрозділу внутрішнього аудиту, керівники та члени комітетів юридичної особи; (3) зовнішні – керівники підприємств, установ чи організацій, робота в яких є ознакою членства в кредитній спілці; керівники закладів освіти, навчання або робота в яких є підставою членства; керівники професійних спілок або релігійних організацій, належність до яких є ознакою членства; (4) регулятор – НБУ; (5) інші – асоційовані; посередницькі..

У третьому розділі дослідження запропоновані стратегічні напрями мінімізації криміногенних ризиків і загроз у сфері діяльності кредитних спілок із практичною реалізацією в Концепції забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 р., спрямовані на формування кримінологічно безпечного середовища функціонування таких фінансових установ, захист прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг, забезпечення фінансової стабільності держави в умовах воєнного стану, виявлення порушень і відшкодування завданої шкоди шляхом упровадження ризик-орієнтованої моделі регулювання та нагляду, реалізації кримінологічних заходів запобігання порушенням.

Науково доведено доцільність нормативно-правового регулювання управління фінансовими ризиками та захисту активів в діяльності кредитних спілок; прийняття Закону України «Про запобігання правопорушенням у небанківському фінансовому секторі та фінансові розслідування» й формування інституту фінансових детективів, підзвітних НБУ, з наданням їм повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок шляхом проведення контрольних-аналітичних і ревізійних заходів із подальшим інформуванням правоохоронних органів за підслідністю; упровадження регіональних міжвідомчих робочих груп за участю кредитних спілок на базі їх професійних об'єднань із завданнями координації взаємодії з правоохоронними органами, обміну апробованими практиками фінансового контролю, аналізу звітності з метою виявлення фінансових зловживань.

Обґрунтований системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок у вигляді: (1) регуляторної діяльності НБУ, що охоплює коригувальні заходи та заходи впливу, раннього втручання, спрямованих на своєчасне виявлення порушень законодавства про фінансові послуги; (2) правоохоронної діяльності – здійснення уповноваженими органами запобіжних заходів на основі інформаційно-аналітичного забезпечення, результатів регуляторної діяльності та міжнародної взаємодії; (3) громадського контролю як системної діяльності професійних об'єднань кредитних спілок, громадськості спрямованої на підвищення прозорості, підзвітності та недопущення фінансових зловживань.

Науково доведена доцільність створення Служби небанківських фінансових розслідувань при НБУ як спеціалізованого інституційного суб'єкта з функціями фінансової розвідки, спрямованого на своєчасне виявлення, документування та перекриття схем шахрайства й інших кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, запобігання переведенню незаконно одержаних коштів на підконтрольні банківські рахунки, у тому числі за кордоном, а також забезпечення відшкодування завданих збитків і поновлення порушених прав споживачів фінансових послуг.

Сформовані праксеологічні шляхи застосування методу «кримінологічної розвідки» як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що передбачає формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу, упровадження аналітично керованої моделі безпекової діяльності, яка ґрунтується на використанні методів кримінального аналізу в реальних умовах виконання кримінологічних завдань, визначенні індикаторів фінансових ризиків, оцінюванні їх криміногенного потенціалу та прогнозуванні впливу на вчинення протиправних дій.

У загальному розроблено комплекс заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що ґрунтується на

системі кримінально-правових норм, які регламентують відповідальність за правопорушення у сфері кредитування, узагальнених кримінологічних характеристиках (кількісних і якісних показниках злочинності, детермінантах її вчинення, особливостях особи правопорушника), а також на диференційованих заходах реагування на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях, із визначенням і впровадженням у діяльність уповноважених інституцій комплексу науково обґрунтованих інструментів (управлінських рішень, методик, практичних рекомендацій), спрямованих на системний моніторинг небанківського фінансового сектору, виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію або послаблення негативного впливу) криміногенних чинників і забезпечення на цій основі ухвалення уповноваженими суб'єктами ефективних правових та регуляторних рішень..

Зазначене дає підстави стверджувати, що дисертація І. С. Панасюка відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої виконують актуальне наукове завдання – висвітлення рекомендації та конкретні пропозиції щодо удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Панасюка Івана Сергійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні» може бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію І. С. Панасюка, водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У підрозділі 1.3 дисертації наведено огляд зарубіжного досвіду правового регулювання діяльності кредитних спілок. Водночас, потребує більш

чіткого обґрунтування зв'язку між особливостями моделей регулювання кредитних спілок і специфікою кримінально-правового та кримінологічного реагування на правопорушення у сфері їх діяльності. Крім того, дискусійною видається теза щодо доцільності прямої імплементації окремих іноземних підходів, зокрема криміналізації організації «фінансових кредитних пірамід» та впровадження моделі «колективної безпеки», без належного врахування особливостей національної правової системи України, стану розвитку небанківського фінансового сектору та умов його функціонування в період інтеграції до міжнародного фінансового простору.

2. У дисертації наведено детальний аналіз організованих форм кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок із виокремленням моделі так званих «фінансових кредитних пірамід» та розкриттям складної багаторівневої структури їх учасників. Водночас, потребує додаткового уточнення кримінологічний статус окремих категорій осіб, залучених до такої злочинної діяльності, зокрема асоційованих осіб, посередників та представників установ, членство в яких є формальною підставою участі у кредитній спілці. Окремого уточнення, на думку опонента, потребує й використання фіктивних суб'єктів господарювання, номінальних членів кредитних спілок, а також залучення працівників банківських установ і правоохоронних органів як способу маскуванню фінансово-кредитного шахрайства.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація І. С. Панасюка є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертація Панасюка Івана Сергійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною завершеною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують

конкретне наукове завдання, що має істотне значення для юридичної науки, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21.03.2022 р. № 341, 19.05.2023 р. № 502 та від 03.05.2024 р. № 507), а її автор Панасюк Іван Сергійович на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, професор**

Ігор ГРИЦЮК